

KUR'AN'DA MELE' TERİMİ PEYGAMBERLER VE ONLARA UYMAK İSTEMEYENLER

İbrahim ÇELİK*

ÖZET

İnsanoğlu din ve ilmin göstermiş olduğu doğru yoldan ayrıldıkça Allah Teâlâ peygamberler göndererek onları tekrar mutluluk yoluna davet etmiştir. Fakat her seferinde, Kur'an'da "mele" terimi ile ifade edilen kendini beğenmiş bir grup, peygamberlerin karşısına dikilip bu davete engel olmak istemiştir. Çünkü bu grubun iddiasına göre insanlara doğru yolu ancak kendileri gösterebilirdi. Eğer Allah insanlara bir rehber göndermek isteseydi halkın arasından birini değil kendilerinden birini seçerdi... Hak ile bâtıl arasındaki bu mücadele sözlü ve fi'lı olarak yıllarca devam etmiş fakat sonunda peygamberler galip gelip insanoğlunu, kendini beğenmiş bu grubun zulmünden kurtarmış ve şu gerçeği ilan etmiştir: İnsan kendisi gibi bir insana değil ancak Allah'a kul olmalıdır.

الخلاصة

الملاء في القرآن : الأنبياء والذين لا يريدون ان يتبعهم
ارسل الله تعالى الرسل الي كافة الأمم كلما انحرفوا عن الصراط
المستقيم الذي عرفوه بواسطة الدين والعقل من قبل . وقد دعاهم تلك
الرسل الي الطريق المستقيم ولكن قد خالفهم جماعة تسمي بالملاء
في انقرآن . لان هذا الملاء الذين استكبروا يدعون ان الرسل
لا يقدر على ان يرشدوا الناس الي الحق ويقولون : ان اراد
الله ان يرسل الهادي لأرسل احدا من بينهم لا احدا من بين فقراء
القوم وضعفائهم . . . استمرت هذه المجادلة التي حرت بين الحق
والباطل قولا وفعلا طول سنين . واخيرا غلب الرسل على الملاء
وانقلدوا الناس من ظلمهم وأعلنوا هذه الحقيقة : ان الناس لا يكونون
عبيدا الا لله .

* Öğr. Gör. Dr.; Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Bşk.

A- PEYGAMBERLERE UYMAK İSTEMEYENLER KİMLERDİR?

Kur'andaki kıssaları bir bütün olarak ele alıp incelediğimizde peygamberlerin tebliğlerine ânında karşı tavrı takınıp: "Şana hep bayağı kimseler uymuşken biz sana inanır mıyız?" (eş-Şuarâ' 26/111) ve "— Bu Kur'an, şu iki şehirden, büyük bir adama indirilmeli değil miydi?" (ez-Zuhuf 43/31) gibi bir takım bahaneler ileri sürerek Allah'ın elçisi olduklarını inkar edenlerin "mele" terimi ile ifade edilen belli bir grup olduğunu görürüz. Peygamberler ve ona inananlar ile inanmak istemeyenlerden meydana gelen bu iki grubtan başka toplumun asıl çoğunluğunu temsil eden üçüncü bir grup daha vardır. Kur'an'da "duafa" terimi ile ifade edilen bu grub da tercih yapmakta güçlük çeken kimselerden meydana gelmektedir. Kur'anda nakledilen bütün kıssalar bu üç grup etrafında meydana gelmektedir. Şu halde tarih boyunca milletlerin kaderlerinde büyük rolleri olan bu üç grubu çok iyi tanımalıyız. Bunun için de adigeçen terimlerin lügat ve istilâhı yönden taşıdıkları mânaları etraflıca incelememiz gerekir. Böylece bu grupların toplum içinde hangi kesimi oluşturdukları ve mele' grubunun neden herkesten önce peygamberleri inkar edip onlara uymak istemedikleri anlaşılmalı olsun.

"Rasul" kısaca peygamber mânasına gelmektedir. İnsanoğluna aklı yerine kibir, hırs, hased ve rekabet gibi beşeri zaafı hakim olunca din ve aklın gösterdiği yoldan ayrılır ve nihayet Allah'ın kulu olduğunu unuttur, dağa taşaya veya kendisi gibi âciz kimselere tapmaya başlar. Bu durum nesiller boyunca devam eder de yine toplum içinde bunu düzeltecek bir kimse çıkmazsa, insanoğlunu kula kul olmaktan kurtarmak için zaman zaman peygamberler göndermek sünnetullahın bir gereği olmuştur. Çünkü Allah'ın yaratmış olduğu, melekleri imrendiren, şeytanı kışkırtıran o üstün insan modelinin sahip olduğu kabiliyetler çeşitli değişikliklere uğratılarak istismar edilmiş veya tamamen silinmiştir. Artık onu ancak Allah'ın gönderdiği peygamberler bu çıkmazdan kurtarabilir.

"Duafâ" terimi de âyetlerden anlaşıldığına göre toplumun ileri gelenlerine uyan halk tabakası, tebea manasına gelmektedir¹. Mele' teriminin taşıdığı mânaları tesbit edebilmek için de daha geniş bir inceleme yapmamız gerekiyor:

B- SÖZLÜKTE MELE':

"Mele' " kelimesi Arapça "me le e" fiilinden türeyen müfred bir isimdir. Bu fiil: doldurmak, dolmak, bir kimseye yardım etmek, kurulan yayı iyice germek, zengin olmak ve çok yemekten dolayı mide fesadına uğramak manalarına gelmektedir². Bunlarla ilgili olarak da mele' ismi şu mânalarda kullanılmıştır:

1- Toplumun ileri gelenleri, idarecileri, reisleri, eşrafı, fikir danışılan, görüşleri alınan kimseleri. Toplum piramidinin üstünde bulunan bu tabaka "halkın gözlerini şan, şeref ve azamete doldurdukları ve ihtiyacı hissedilen her şeyi kendilerinde bu-

1 Bkz. İbrahim 14/21; Mukâtil, el-Eşbâh ve'n-Nezâir, Tahk, A.M. Şahâte 1395 Kahire, 290 vd.

2 Fıruz Âbâdî, Kâmus, Ter. Asım Efendi, İst. 1305, I, 99.

lundurduklarından dolayı dolgunluk mânasını taşıyan mele' ismini almışlardır."³

2- Cemaat⁴, 3- İstişâre etmek, 4- Hırs, zan ve şüphe, 5- Huy ve ahlak mânalarına da gelmektedir⁵.

Peygamberimiz s.a.v. bu kelimeyi birinci maddede gösterilen mânalarda şöyle kullanmıştır. Bir gün Kâbe civarında peygamberimiz secdeye varmış namaz kılıyorken Ukbe b. Ebî Muayt hakaret etmek maksadıyla yeni kesilmiş bir devenin işkem-besini onun sırtına koymuştu. Peygamberimiz, kızı Fâtıma'nın yardımı ile ayağa kalkınca: "— Allahım! Kureyş meleini (eşrâf ve ileri gelenlerini) sana havale ederim. Allah'ım! Ebu Cehil b. Hişâm. Utbe b. Rabia, Şeybe b. Rabia, Ukbe b. Ebî Muayt ve Ümeyye b. Halef'leri sana havale ederim."⁶ diye bedduâ etti. Kureyş asilzadelerinden meydana gelen bu grubun tamamının bir kaç sene sonra vuku bulan Bedir Savaşı (2/624)'nda maktul düştüğünü görüyoruz.

el-Enâm Suresi 6/52. âyetinde nüzul sebebi olarak da şöyle bir olay nakledilmektedir: Bir gün Kureyş meleî (asilzadeleri) peygamberimizin yanında Habbâb, Sühayb, Bilâl ve Ammâr'dan oluşan fakir kimseler bulunduğu bir sırada ona uğramış ve şöyle demişlerdi: "— Yâ Muhammed! (milletin eşraf ve ulularını bir yana bırakıp) bunlara mı razı oldun? Onları meclisinden kovmazsan seninle asla görüşmeyiz"⁷. Aynı olayı nakleden değişik kaynaklar mele' kelimesi yerine milletin sözü geçen kimseleri, eşrâf, bey ve reisleri ifadelerini kullanmışlardır⁸. Şu halde bu kaynaklara göre mele' kelimesi anılan ifadelere eş anlamlı sayılmaktadır.

Hendek savaşı öncesinde Medine'yi savunmak için hendekler kazılırken müslümanları coşturup gayretlerine güç katmak maksadıyla Hz. Muhammed'in Ashabıyla beraber söylediği şiirde de mele' kelimesinin ileri gelenler ve rüesâ mânasında kullanıldığını görüyoruz:

فَأَنْزَلْنَا سَكِينَةً عَلَيْنَا ××× إِنْ الْأَرْبِي قَدْ أَبْوَعَلَيْنَا

Bu son beyit şu şekilde değiştirilerek söylenirdi:

إِنْ الْمَاءِ قَدْ أَبْوَعَلِيَا ××× إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةَ ابِينَا ابِينَا⁹

3 el-Bendenci, et-Takfiyetü fi'l-Lüga, Beyrut, 1967, 83; İbnü'l-Manzur, Lisânü'l-Arap, Beyrut, 1955, I, 158 vd.; Zemahşeri, Esasü'l-Belâga Beyrut, 1385, 60; İbnü Kuteybe, Tefsiru Garibi'l-Kur'ân, Tahk, S.A. Sakar, 1958, 92, 171; İbnü Düreyd, Cemheretü'l-Lüga. Ts. 267, 292; İsmail Hakkı, Risâletü'l-Füruk, İst. Ts. Dâru Tabâati'l-Amire, 106.

4 Cevheri, es-Sihah, İst. Süleymaniye ktb. Ş. Ali no, 2644, 2645, vr. 26^b. Mele' kelimesinin bu mânasından hareketle, herkesin gözü önünde alenen yapılan bir şeyi anlatmak için: alâ melein mine'n-nâs denir.

5 Firuz Abadı, a.g.e. I, 199; Cevheri, a.g.e., a.y.

6 Buhârî, Camiu's-Sahih, İst. 1315, Cizye. 21; Müslim, Sahih, Beyrut, 1962, Cihâd, 39.

7 Ebu Hayyân el-Endelusi, Bahru'l-Muhit, Kahire, 1328, IV, 135; Taberi, Camiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'ân, Mısır 1388, VII, 200; Vahidi, Esbâbu'n-Nüzul 1387, 2. bsk. 124.

8 Râzi, Mefatihü'l-Gayb, XII, 234; İbnü Kesir, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azım, Mısır, Ts. II. 134; Süyûtî, Lübâbu'n-Nukul fi Esbâbi'n-Nüzûl (Celâleyn kenarında) İst. Ts. I. 158.

9 Buhârî, a.g.e. Temennâ, 7; Müslim, a.g.e. Cihâd 44.

Bütün bu örneklerden anlıyoruz ki Araplar mele' kelimesi ile daha çok "kavmin ileri gelenleri, reisleri ve kabile başkanları" mânasını kast etmektedirler¹⁰.

C- KUR'AN ISTILAHINDA MELE' :

Kur'an'da otuz defa geçen¹¹ bu kelimenin birisi hariç¹² hepsi de — ya "elif lâm" ile veya zamire muzaaf olması ile — ma'rife olarak kullanılmıştır. Bu da daha ilk bakışta sözü edilen grubun kendi toplumları içinde herkes tarafından tanınan ve bilinen kişilerden meydana geldiğini gösterir. Ayrıca bu grub "ellezine's-tüd'ifu"¹³ ibaresiyle belirtilen ve "toplumda küçümsenen kişiler"¹⁴ diye mânalandırabileceğimiz bir grubu peygamberlerle birlikte kendilerine muhatap almışlar ve halkın seviyesine inemeyeceklerini söylemişlerdir. Aşırı bir kibir ve kendini herkesten üstün görme mânalarına gelen bu söz ve davranışlar da onların kendi toplumları içinde makam ve mevki sahibi kimseler olduğunu gösterir. Şimdi de bu kelimenin Kur'an'da ilk geçtiği yer olan Bakara Suresi 246. âyetini inceleyelim. Bundan hareketle de anılan grubun toplum içindeki yerini tesbite çalışalım:

"Musa'dan sonra İsrailoğullarının meleî peygamberlerine karşı nasıl davranmışlardı duymadın mı? diye başlayan bu âyetin devamında — kaynaklardan da istifade ederek tesbit ettiğimiz — şu olay nakledilmektedir: Musa a.s.'dan uzun bir müddet sonra İsrailoğulları tekrar Hak Yoldan ayrılmış ve bunun cezası olarak da ikinci bir defa daha yurtlarından çıkarılmışlardı. Bu esaret döneminde İsrailoğullarının meleî toplanıp kendileri için bir kral tayin etmesini peygamberlerinden istemişler, o da Allah tarafından Tâlut'un seçildiğini bildirince onlar: "— O bize nasıl hükümdar olurmuş! Biz hükümdarlığa ondan daha çok layıkız. Zira ona mal ve servetçe bir zenginlik de verilmiş değil..." diyerek itiraz etmişlerdi.

Tefsircilerin kaydettiğine göre Tâlut fakir bir âiledendi, kral soyundan değildi¹⁵. Peygamberden hükümdar tayin etmesini isteyenler ise kral soyundan oldukları için kendilerinden birisinin seçileceğini sanmışlardı. Şu halde bu âyet ve tefsirlerinden açıkça anlaşılacaktır ki mele' kral soyundan olanlardır. Başka bir ifade ile biz bu gruba asilzadeler veya aristokratlar da diyebiliriz. Bu tesbitlere ilaveten tefsirin ana kaynaklarında anılan kelimenin, sözlükteki mânalarında hangisinin tercih edildiğini görelim:

İstifade edebildiğimiz ilk müfessirlerden Mukatil (Öl. 150/767): Mele' kelimesi Arapçada toplumun eşrafı, liderleri ve büyükleri mânasına gelmektedir." dedikten sonra Kureyş asilzadelerinden yirmialtıısının ismini saymaktadır¹⁶. Taberî (Öl. 310/

10 Diğer şahitler için bkz. Ahmed b. Hanbel a.g.e. I. 303, VI, 61; Müslim, Mesâcid, I; İbnü Hişâm, es-Siretü'n-Nebeviyye, Beyrut, 1391, II, 27.

11 Mesela bkz. el-A'râf 7/60, 75, 90, 127; Hud 11/27, 97; el-Kasas 28/20.

12 Hud 11/38.

13 el-A'râf 7/75.

14 Mukâtil, el-Eşbâh, 290 vd.

15 Âlusî, Ruhü'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve 's-Se'îl-Mesâni, Beyrut ts. I, 166; Şevkânî, Fethü'l-Kadir, Beyrut, ts. 264, 266; ayrıca bkz. Tevrât, I. Samuel.

16 Mukâtil, Tefsir, vr. 207^a, 80^a vd.

922): "Toplumun ileri gelenleri, eşrafı, önderleri, idarecileri, beyleri ve uluları...¹⁷", diğer tefsirciler de aynı kelimeye: Cemiyetin eşrafı, önderleri ve beyleri...¹⁸" mânalarını vermişlerdir. Râzi (Öl. 606/1209) ise anılan terimin açıklamasını yaparken konumuz doğrultusunda şöyle bir ifade kullanmıştır: "Peygamberlere karşı çıkan beyler ve büyüklerdir. Meclislerin önlerinde yer almaları, heybetli görünüşleri, göz ve gönülleri doldurmaları, toplantılarda bütün gözlerin onlara yönelmesi sebebiyle dolgunluk ifade eden bu ismi almışlardır. Bu da ancak rüesâda olur. Bütün bunlar, Mele'ten muradın rüesâ ve ekabir olduğunu gösterir¹⁹."

Çağdaş müfessirlerden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (Öl. 1361/1942) mele' kelimesi için ilk ciltlerde "cemaat" mânasını tercih etmiş fakat sonraki ciltlerde: "... kavmin kodaman güruhu, göz dolduran kodamanları..." ifadesini kullanarak cemaatten kastının toplumdaki ileri gelenler olduğunu açıklamıştır²⁰.

Kur'an'da — peygamberlerin kıssaları dışında — iki yerde geçen "mele'i A'lâ" ifadesi de tefsircilerin açıklamasına göre: "Büyük ve ileri gelen melekler, yani meleklerin eşrafı veya bu meleklerin makamı" mânalarına gelmektedir²¹.

Netice: Anılan kaynaklardan yaptığımız bu tesbitlerle Kur'an'da peygamberlere uymak istemeyenleri ifade için "mele'" teriminin kullanıldığını ve bu kelimenin eşraf, ileri gelenler, idareciler ve reisler mânasına geldiğini gördük. Fakat şunu da hemen belirtmek gerekir: Bu gruba, eşraf mânasına gelen bu kelimenin Kur'an'da kullanılması, içinde buldukları toplumun anlayışına yani değişen ve bozulan değer ölçülerine göre vâkiayı açıklamak içindir. Yoksa Kur'an'da belirtilen âdil ölçülere göre eşrafığa, beylik ve efendiliğe, idarecilik ve reisliğe liyakatlarını açıklamak için değildir. Çünkü içinde buldukları toplum, doğru yoldan sapmış olduğundan değer ölçüleri de tamamen alt-üst olmuştur. Zaten aralarında bu kötü durumu düzelterek kimse de kalmadığından kendilerine peygamber göndermek gerekli olmuştur. O anda âdil olmayan ölçülere göre eşraf ve idareci olduğunu iddia edenler bu durumun düzelmesine asla razı olmazlar ve bunu önlemek için her türlü yola başvururlar. İşte peygamberlere karşı çıkanlar bu tip eşraf ve liderlerdir. Adil ölçülere göre eşraftan sayılanlar kaldı ise onlar peygamberlerin saflarına katılmakta gecikmezler. Şu halde Kur'an'daki mele'ten kast edilen asıl mâna lâyük olmadıkları halde, liderlik makamında bulunan, bu makamı elden çıkarmamak için her türlü yola başvuran, zulmeden, akıl ve vicdanın sesine kulak asmayan, halktan gelen herhangi bir fikre itibar etmeyen, kibir ve gururun esiri olmuş sözde ileri gelen bir gruptur. Hemen hemen bütün toplumlarda zaman zaman meşru olmayan yollarla hakimiyete

17 Taberî, a.g.e. II, 595, 602; ayrıca bkz. Ebu Hayyânel-Endelusi, Tuhfetu'l-Erib bimâ fi'l-Kur'âni mine'l-Garib, Bağdat, 1397 1. bsk. 244; İsfahani, el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân, Beyrut, ts. 473.

18 Zemahşeri, Keşşâf, an Hakaiki't-Te'vil ve Uyuni'l-Ekâvil, Beyrut ts. II, 85; Kurtubî, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'ân, Mısır, 1386, 3. bsk. III, 243; İbrâhîm Keşîrî, Tefsîr, II, 223, III, 243, 361; Süyutî, Mu'teraku'l-Ekrân fi'l-câzi'l-Kur'ân ts. II. 265.

19 Râzî, a.g.e. XIV, 150, VI, 181.

20 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İst. Eser Yayınevi, IV, 2226, V, 3446 vd., 3451.

21 Ebulbekâ, Külliyyât-ı Ebilbekâ, Mısır 1253, 352; Beydâvî, Envârü'l-Tenzil ve Esrârü'l-Te'vil, İst. 1305, 589; Âlusî, a.g.e. XXIII, 69, 221.

ti ele geçiren bu zorba gruba Osmanlı Türkçesinde "mütegallibe sınıfı" veya "müte-hakkim zümre" denirdi.

D- TOPLUMLAR DOĞRU YOLDAN NASIL AYRILDILAR?

Allah'ın yaratmış olduğu o üstün insan modeli bozulup insanoğlu itikadi, ahla-ki ve siyasi yönden bir takım çıkmazların içine düşünce peygamber göndermenin sunnetullahın bir gereği olduğunu gördük. Hz. Adem a.s.'dan son peygambere kadar sayısı meçhul birçok peygamber gönderildiğine göre, acaba insanoğlu akıp giden zaman içinde bu olumsuz durumlara nasıl düşmüştür sorusuna Kur'an'dan cevap arayacak olursak şu âyeti kerime ile karşılarız:

"Sizden önceki nesillerin seçkin (idareci)leri, yeryüzünde bozgunculuğa engel olmaları gerekmez miydi? Onlardan (üzerlerine düşen görevleri yaptıkları için) kurtardıklarımız pek azdır. (Kötülükleri önlemeyi terk etmek suretiyle) zâlim olanlar ise kendilerine verilen (riyaset ve servet sevgisi ile külfetsiz yaşama vasıtalarını elde etmek gibi)²² aşırı bir lüksün ardına düştüler, onlar günahkar insanlardı. Rabbin, — ahâlisi (zulmü önlemek suretiyle) birbirlerini islah edip dururken — (sadece) şirkleri yüzünden o memleketleri helâk edecek değildi ya." (Hud 11/116-117). Açıkça görülmektedir ki toplumdaki seçkinlerin ihmalkârlığı insanoğlunun doğru yoldan sapmasına ve sonunda da helakine yol açmıştır. Yine bu âyetten anlaşıl-dığına göre toplumların, tarihten silinip yok olmalarına yol açan asıl sebep Allah'a karşı olan itikadi ve ameli görevlerindeki kusurları değil, birbirlerine karşı olan insani görevlerini ihmal edip zulme dalmalarıdır. Çünkü Allah kendi hakkından ya tamamen vazgeçip onu affedebilmekte veya âhirete bırakmakta fakat kul hakkına olan tecavüzlerin cezasını çoğunlukla dünyada vermektedir.

Ahiret gününde, mütegallibe ile halkın arasında geçecek olan münakaşaları bize nakleden âyetler de milletlerin toplumdaki hangi tiplerin peşinden giderek yoldan çıktıklarını açıkça göstermektedir.

"(Peygamberleri) inkar edenler diyecekler ki: '— Biz, ne bu Kur'an'a ne de bundan öncekilere inanırız.' sen o zâlimleri, Rablerinin huzurunda tutuklanmış, sözü birbirlerine evirip çevirirken bir görsen: (o günün şartlarına göre) tebedan²³ sayılanlar büyüklük taslayan (lider ve bey makamında olan²⁴) lara: ('— Ey rüesâ ve küberâ²⁵) siz (bize engel) olmasaydınız elbette biz inanan (kul)lar olurduk' diyecekler. Büyüklük taslayanlar ise küçümsenenlere: '— Size hidayet geldikten son-ra, sizi biz mi ondan çevirdik? Tam aksine siz kendiniz suçlu idiniz' diyecekler. (Bunun üzerine) küçümsenenler büyüklük taslayanlara (cevaben şöyle) diyecekler: '— Hayır! gece-gündüz dolaplar çevirerek bize Allah'ı inkar etmemizi, O'na ortaklar koşmamızı (siz) emrediyordunuz...' (es-Sebe' 34/31-33).

22 Bkz. Ebu Hayyân el-Endelusi, Bahru'l-Muht, V, 272. Ayrıca "Zulm" kelime-sine verilen "şirk" mânası için bkz. Beydâvi, Envârü't-Tenzil, 308.

23 "ellezine's-tüdifü = tebea" mânası için bkz. Taberî, a.g.e. XXII, 97; Zemahşeri, Keşşâf, III, 290; Kurtubî, a.g.e. XIV, 302; Beydâvi, a.g.e. 572; İbnü Kesir, Tefsir, III, 539; Mukatıl, Eşbâh, 290 vd.

24 İbnü Kesir, Tefsir, aynı yer.

25 Taberî, a.g.e. aynı yer.

el-Ahzâb 33/66-68. âyetlerinde de aynı sahne sergilenmekte ve tartışma şöyle bitirilmektedir: "... (o zâlim)²⁶ beylerimize ve ulularımıza uyduk Onlar da bizi doğru yoldan saptırdılar. '— Ey Rabbimiz! Onlara iki kat azâb ver, onları büyük bir lanetle rahmetinden kov!' Bu tür karşılıklı suçlamaları Kur'an'ın daha bir çok yerinde görmek mümkündür²⁷. Bunların içinden peygamberlere uymayı kibirlerine yediremeyen, toplumdaki çoğunluğun da onlara uymasına engel olan bu grubun, peşine taktığı kimselerin sorumluluğunu kabul etmeye nasıl yanaşmadığını bildiren âyetleri kısmen nakledeyim: "Hepsi Allah'ın huzurunda toplanurlar, küçümsenenler o büyüklük taslayıp (peygamberlere uymayı) gururlarına yediremeyenlere derler ki: "— Doğrusu biz size uyuştuk Allah'ın azabından biraz olsun bizi koruyabilir misiniz? Onlar, (— Ne yapalım) Allah bizi doğru yola erdirseydi, biz de sizi doğru yola erdirirdik." (İbrahim 14/21). Başka bir âyette de şöyle cevap verdikleri nakledilir: "— Hayır! aslında siz bize (de inanmamıştınız. (ayrıca) bizim sizin üzerinize bir baskımız da olmadı, fakat siz azıp sapıtan bir millettiniz..." (es-sâffât 37/29-30). Şimdi de aynı grubun dünyada iken toplumları kendi peşlerinde sürükleyebilmek için, o gün geçerli gibi görünen ve nefse hoş gelen yalanları nasıl allayıp pulladıklarını görelim:

"— Bizim yolumuza uyun! Sizin günahlarınızı biz yüklenelim." (el-Ankebut 29/12), "— Eğer Allah dinimiz ve faziletimizden memnun olmasaydı bu bolluğu, bu zenginliği bize verir miydi.²⁸", "Sana içimizdeki basit görüşlü, ayak takımından başkası uymuyor." (hud 11/27), "Bu sizin gibi bir beşerden başkası değil, size karşı üstünlük sağlayıp reis olmak istiyor. Eğer Allah (peygamber göndermek) isteseydi elbette (bize) melekler gönderirdi." (elmü'minun 23/24).

NETİCE

Sosyal bir varlık olan insanoğlunun fertleri arasındaki hizmet alışverişinin düzenli bir şekilde yürütülebilmesi için eskiden beri toplumların başında yönetici bir kadronun eksik olmadığını görmekteyiz. İdarecilik kabiliyetlerinin yeterli olup olmaması, kendilerine verilen askeri, mali gibi bir çok imkanları yerinde kullanıp kullanamaması bakımından bu kadroları üç gruba ayırabiliriz:

İlim, adalet, akıl, ferde ve toplumun fayda ve zararını iyi bilmek gibi idari liyakatlara sahip liderler topluma huzur bahşeder. Bu vasıflara sahip olanlar toplum tarafından can ve gönülden sevilen ve sayılan, idarecilik makamına lâyık olan âdil liderlerdir. Bir çok imkansızlıklar içinde bile fertleri bir araya getirip devletleri kuran ve yükseltenler de bu tip liderlerdir. Bu sebeple her milletin tarihinde az veya çok bu tipleri görmek mümkündür. İkinci gruptakiler kabiliyetsiz ve pasif idareci tiplerdir. Bunların eline ne kadar çok imkan verirsen ver fayda etmez, hepsi heba olup

26 bkz. Zemahşeri, Keşşâf, III, 275; Beydâvî, a.g.e. 514.

27 el-Bakara 2/165-167; el-A'râf 7/38-45; en-Neml 16/88; el-Fürkân 25/27-29; eş-Şuarâ 26/91-102; el-Kasas 28/62-63; es-Sâffât 37/22-36; ez-Zuhruf 43/36-39; Nuh 71/21-23.

28 Mukatil, Tefsir, vr. 197^b; Kurtubi, a.g.e., XIV, 305.

gider. Bu tipler de milletlerin yerinde saymasına ve giderek gerilemesine sebep olurlar. Üçüncü gruptakiler hırs, hased ve kibir gibi hisleri aklına galip gelen ve ilahi prensiplere kayıtsız kalan idareci tiplerdir. Bunlar gün geçtikçe toplumu huzursuzluğa doğru götürürler. Bu tiplerin eline verilen imkanlar milletleri yakıp yıkan bir silah haline gelir. Bunlar lâyük olmadıkları halde hakimiyeti gasp eden zâlim liderlerdir. Tarihe dönüp baktığımızda bu grubun layık olmadıkları halde hakimiyetlerini sürdürebilmek ve başkalarına kaptırmamak için Tanrı soyundan geldiklerini, damarlarında Tanrı kanı aktığını, idarecilik için yaratıldıklarını iddia ederek, Hint, İran, Roma ve Mısır'da görüldüğü gibi halkı, üstün, orta ve aşağı sınıf gibi bir takım zümrelere ayırdıklarını görürüz²⁹. İnsanoğlunun böylesine istismar edilmesine razı olmayan Yüce Allah zaman zaman peygamberler göndermiştir. Kur'an'a dönüp baktığımızda ise bu tiplerin akıllarını sarıp onları sağır, dilsiz ve kör eden hissiyat çemberinin peygamberler tarafından nasıl kırıldığını görürüz. Şu halde Peygamberler ilahi esasları getirmekle akla karşı çıkıp onu bir kenara itmemiş tam aksine onu, nefsi isteklerden doğan peşin hüküm ve hissiyatın baskılarından kurtarıp tekrar gündeme getirmek istemiştir.

KAYNAKLAR

Ahmed b. Hanbel: Müsned I-VI, ts. Beyrut.

Alusi, Şihabüddin es-Seyyid Mahmud: Ruhü'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azım ve 's-Seb'i'l-Mesânî, I-XXX, Beyrut, ts.

el-Bendecî, Ebu Bişr el-Yemân: Et-Takfiyetü fi'l-Lüga, Beyrut, 1967.

el-Beydavî, Nasiruddın, Kâdî Ebulhayr Abdullah b. Muhammed: Envaru't Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil, Matbaa-i Osmaniye İstanbul 1305.

el-Buharî, Muhammed b. İsmail: Cami'u'l-Sahih I-IV, Mat. Amire, İst. 1315.

Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd: Sihah I-II, Süleymaniye ktb. Şehid Ali, 2644, 2645.

el-Endelusî, Ebu Hayyân Muhammed b. Yusuf: Bahru'l-Muhit, I-VIII, Kahire, 1328.

Ebu'l-Bekâ, Eyyub b. Musa el-Hüseynî el-Karafî: Külliyyât, Bulak mat. Mısır, 1253.

Elmahlı, M.H.Y: Hak Dini Kur'an Dili, I-IX, Eser Yayınevi İst. ts.

Fıruz Abadî: Kâmus, tre. Asım Efendi Mat. Bahriye, İst. 1305.

Günaltay, Ş.: İran Tarihi, T.T.K. Ankara, 1948.

İbn Düreyd, Ebu Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdi: Cemheretü'l-Lüga, Bağdat, ts.

İbn Hişâm, Abdulmelik b. Hişâm: Siratu'n-Nebeviyye I-IV Beyrut, 1971.

İbn Kesîr, Ebulfidâ İsmail: Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azım, I-IV, Mısır, ts.

İbn Kuteybe: Tefsiru Garibi'l-Kur'an Tahk. S.A. Sakar, 1958.

İbnü'l-Manzur, Muhammed b. Mükerrrem: Lisani'l-Arap I-XV, Beyrut 1955.

İsfahanî; el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân, Beyrut ts.

İsmail Hakkı; Risaletü'l-Furuk, Dâru Tabaatil Amire, İst. ts.

Kurtubî, Muhammed Ahmed: el-Cami'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân, I-XX, 3, bsk. Mısır, 1386.

29 Bkz. Refik Ahmed; Büyük Tarih-i Umumi, I, 135; Günaltay Şemsettin İran Tarihi, I, 298; Nedvi, Mâ zâ Hasara'l-Alemu bi İnhitati'l-Mü'minin, 49 vd.

- Mukâtil, b. Süleyman: Tefsiru'l-Kur'ân, Bursa İnebey ktb. H. Çelebi Kısmı, no. 27.
- Mukâtil, b. Süleyman: el-Eşbâh ve 'n-Nezâir, Tahk: A.M. Şahâte, Kahire 1395.
- Müslim, b. Haccâc el-Kuşeyrî: Sahih-i Müslim 2. bsk. Beyrut 1972.
- Nedvi, Ebu'l-Hasan: Mâzâ Hasıra'l-Alemu bi İnhitâti'l-Müslimân, Kuveyt 1977.
- Râzî, Muhammed b. Ömer: Mefâtıhu'l-Gayb, I-XXXII, Mısır, 1357.
- Süyuti, Abdurrahmân b. Ebı Bekr: Lübâbu'n-Nukul fı Esbâbi'n-Nüzul, (Celâleyn kenarında I-II) Çağrı Yayınevi, İstanbul, ts.
- Süyuti, Abdurrahmân b. Ebı Bekr: Mu'terakü'l-Ekrân fı İ'cazi'l-Kur'ân, I-II, Daru'l-Fikri'l-Arabî ts.
- Şevkânî: Fethu'l-Kadîr, Beyrut, ts.
- Taberî, Muhammed b. Cerr: Cami'u'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'ân, I-XXX, 3. bsk. Mısır, 1388.
- Vahidî, Ebulhasen Ali b. Muhammed en-Nisaburî: Esbâbu'n-Nüzul, 2. bsk. 1387.
- Zemahşerî, Carullah Muhammed b. Ömer: Esasu'l-Belâga, Beyrut, 1385.
- Zemahşerî, Carullah Muhammed b. Ömer: Keşşâf an Hakaiki't-Te'vıl, I-IV, Beyrut, ts.